

Ett stort långhus i Hamneda från slutet av yngre romersk järnålder–folkvandringstid

Ola Kronberg & Håkan Aspeborg

Arkeologerna

Statens historiska museer

Arkeologerna

Statens historiska museer

Våra kontor

Linköping

Lund

Mölnadal

Stockholm

Uppsala

Kontakt

010-480 80 00

info@arkeologerna.com

fornamn.efternamn@arkeologerna.com

www.arkeologerna.com

Arkeologerna

Statens historiska museer

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

Bildredigering: Henrik Pihl

Layout: Henrik Pihl

Innehåll

Inledning	5
Huset	5
Huslämningar i Kronobergs län	8
Huset i dess arkeologiska kontext	10
Referenser	12

Fig. 1. Läget för undersökningen vid Hamneda 338 markerad på utsnitt ur Terrängkartan, blad 4DNO Markaryd. Skala 1:50 000.

Inledning

Vid utredningen inför sydvästlänken 2011 upptäcktes ett lovande boplatsläge cirka 3 kilometer söder om Hamneda by (fig. 1). Platsen låg på en höjdrygg uppbyggd av isälvsavlagringar på vilken det växte dels gles blandskog, dels tätare nyplantering av gran och tall. På krönet fanns en platå som fortsatte norrut och troligen åt öster, men där är den idag avskuren av E4an. Åt söder sluttar marken ned mot en våtmark. Åt väster sluttar marken något svagare. Vid den efterföljande utredning steg 2 grävdes totalt 13 sökschakt på höjdens krön och i sydsluttningen. Trots att schakten lades ganska tätt så påträffades enbart en grop och en hård. Gropen innehöll senneolitisk keramik och ett flintavslag. Intill dessa anläggningar fanns en yta med en mycket tätvuxen tallplantering som inte var tillgänglig för schaktning vid utredningen. Platsen gick vidare till förundersökning eftersom fler senneolitiska lämningar misstänktes kunna finnas under tallarna. Men när tallarna fällts och förundersökningen kommit igång påträffades där oväntat ett stort och välbevarat treskeppigt långhus från folkvandringstid, fornlämning Hamneda 338 (Kronberg 2015).

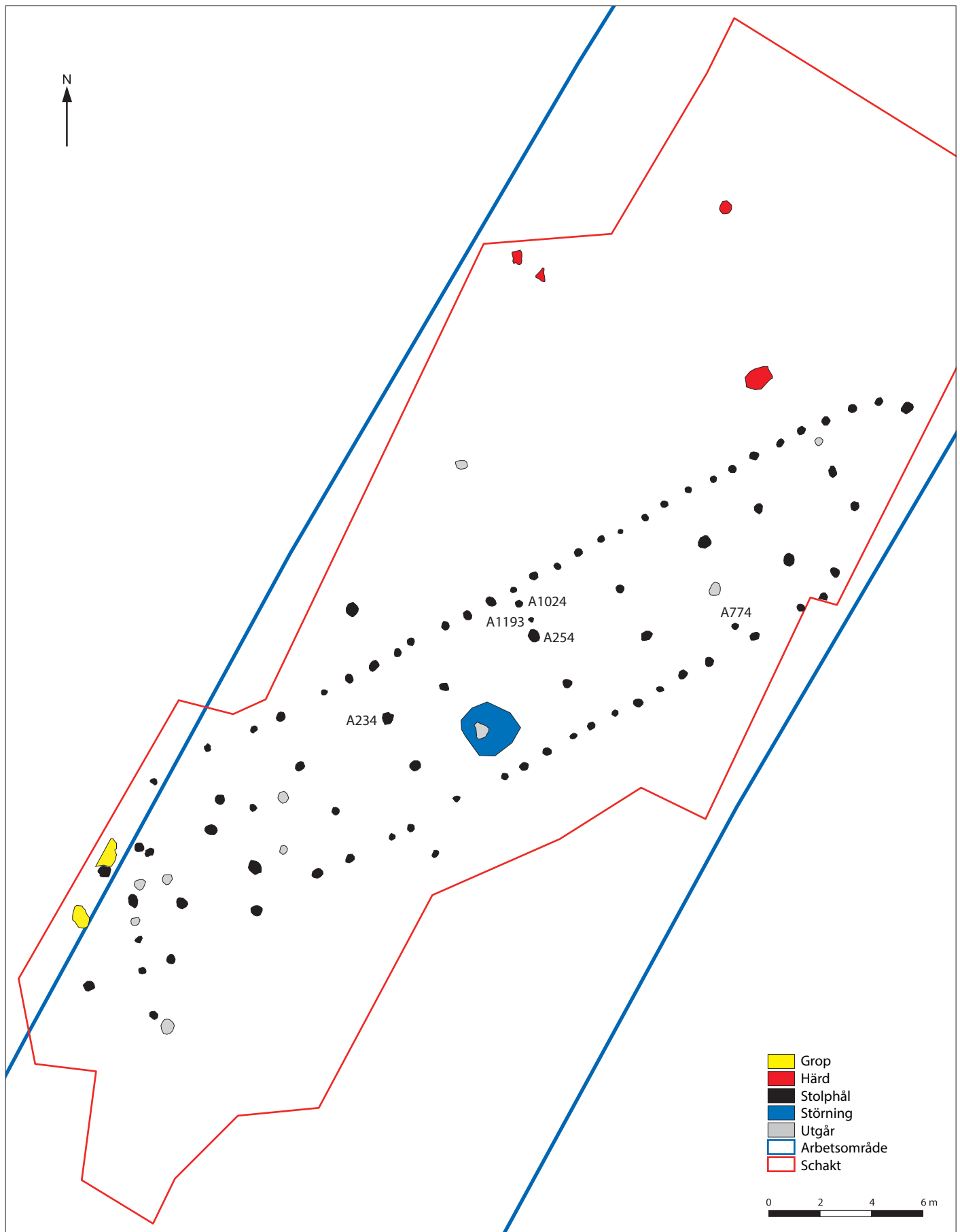
I närheten av boplatsten finns två stensättningar och en domarring. Dessutom finns stora områden med fossil åkermark och röjningsrösen. Vid tidigare undersökningar i Hamnedatrakten har de flesta röjningsrösen daterats till perioderna yngre romersk järnålder och folkvandringstid (Lagerås 2000:211). I trakten finns också två större gravfält med högar och runda stensättningar.

Huset

Huset låg på krönet av höjdryggen, cirka 10 m söder därom sluttade marken ner mot våtmarken, i öster löper E4an, västerut fortsätter höjden cirka 40 meter innan den sluttar nedåt en mindre landsväg. Även norr om huset fortsätter höjden men marken där är skadad av en sentida hustomt.

Huset var orienterat i nordost–sydvästlig riktning. Det bedömdes vara 38 långt och drygt 6 meter brett (fig. 2). Till största delen var huset välbevarat. Enbart den sydvästra änden av huset samt ett område i mitten var skadat. En mindre del av husets nordöstra del låg utanför undersökningsområdet och kunde därför inte undersökas.

Husets inre takbärande konstruktion bestod totalt av 10 bockar, varav två var störda av rotvältor. Bockbredden var oftast mellan 2,1 och 2,3 meter. Huset var således underbalanserat (jfr Herschend 1989). I sydvästra hörnet, där huset var som mest skadat, var det svårt att avgöra vilka stolphål som tillhörde bockarna och vilka som fyllt

Figur 2. Schaktplan med långhuset och övriga anläggningar markerade. Skala 1:200.

en annan funktion. I den yttersta bocken i nordost var det enbart 1,6 meter mellan stolparna.

Spannlängden mellan bockparen var relativt jämn, men varierade inom huset. Mellan de flesta bockparen var den mellan 3,7 och 4 meter, mellan några bockpar uppgick den enbart till 2,5 meter, vilket kan ha varit en anpassning till eventuell dörr och rumsindelning. Det gick dock inte att se någon tydlig sektionsindelning av huset utifrån bockparens placering.

Vägglinjen var rak med en rundad gavel i nordost. Gaveln i sydväst gick inte att urskilja på grund av de sämre bevaringsförhållandena i denna del.

De takbärande stolphålen djup varierade mellan 0,1 och knappt 0,5 meter. De flesta stolphålen var runt 0,20–0,25 meter djupa. De djupaste stolphålen påträffades i den nordöstra delen och de grundaste i mitten och i den sydvästra delen av huset. Tio av de takbärande stolparna hade en mer eller mindre tydlig stenskonning. Fyllningen i de takbärande stolphålen varierade från mycket tydlig till svag. I flera av stolphålen i mitten av huset fanns i sot och kol.

Sammanlagt 52 stolphål markerade husets yttervägg. Enbart 11 av dessa undersöktes, främst de som låg i anslutning till förmodade innerväggar och dörrar. Väggstolphålen var grundare än stolphålen efter den inre takbärande konstruktionen. Deras djup varierade, men de flesta var knappt 0,2 meter djupa. Väggstolphålen i husets mittsektion var sotiga eller hade inslag av kol i fyllningen.

På två ställen i huset fanns stolphål som kan vara spår av mellanväggar. I mitten av huset kan stolphålen A1193 och A1024 vara spår av en vägg. Båda stolphålen var grunda och påträffades mellan den norra vägglinjen och en takbärare. Den andra indikationen på rumsindelning var stolphålet A774, som låg i husets nordöstra del, nära den södra vägglinjen och intill två öppningar. Även detta stolphål var också relativt grunt. Dess placering nära vägglinjen intill två glapp i denna skulle kunna betyda att det har funnits en innervägg direkt vid ena sidan om ingångarna, men det skulle också kunna vara en del av dörrkonstruktionen. Glappen i vägglinjen är båda cirka 2 m med en stolpe emellan sig. Glappen ligger i en del av vägglinjen som i övrigt var ganska tydlig. Att två så breda dörrar skulle behövts i denna del av huset är svårförklarat, men skulle hypotetiskt kunna förklaras av att denna del utgjort en förråds eller fähusdel. Det kan också förhålla sig så att väggen här varit av en annan konstruktion som inte bestod av nedgrävda stolpar. Inget glapp kunde iakttagas på motsvarande plats i den norra vägglinjen. I den sydvästra delen av huset påträffades flera luckor i vägglinjen som skulle kunna utgöra ingångar, men marken här var stenig, svårskaktad och störd av rötter varför stolphål och stolpstöd kan ha missats. I den norra, motstående vägglinjen, fanns dock två glapp, vilka skulle kunna utgöra in- och utgångar.

Inga fynd påträffades i samband med undersökningen av huset. Detta trots att området metalldetekterades. Däremot påträffades två sädeskorn från emmer/spelvete, samt åtta oidentifierade sädeskorn i stolphålen för de takbärande stolparna.

Någon härd påträffades inte i huset. Men som nämnts ovan var fyllningen i stolphålen i mitten av huset betydligt sotigare. Detta indikerar att en härd funnits där. Flera härdar påträffades dock utanför huset. De daterades inte men bedömdes höra till husets brukningstid.

Två sädeskorn från stolphålen skickades iväg för ^{14}C -analys. De gav resultatet 1625 ± 30 BP (cal 2 σ 350–540 e.Kr) och 1572 ± 30 BP (cal 2 σ 410–560 e.Kr.). Resultaten var relativt samstämmiga och antyder en datering av huset till folkvandringstid. Möjligen kan det ha byggts redan vid slutet av yngre romersk järnålder.

Huset ger med sina raka ytterväggar, raka inre stolprader, relativt stora bockbredd, korta spann mellan bockarna, relativt jämna ogrupperade stolpsättning och sina runda absidiala gavlar ett ålderdomligt intryck. Huset har härvidlag stora likheter med hus från äldre romersk järnålder i Skåne (Artursson 2005, Björhem & Magnusson-Staaf 2006, s. 97ff). Ett fåtal liknande skånska hus med datering till perioden yngre romerskjärnålder/folkvandringstid finns dock. Ett sådant undantag är huvudbyggnaden i fas 3 av den folkvandringstida storgården på Odarslöv 51 (Helgesson & Aspeborg in press). Denna byggnad har rundade gavlar, närmast raka långsidor, men skiljer sig från Hamnedahuset genom en mycket grupperad inre stolpsättning och ställvis mycket långa spann mellan bockarna. Däremot finns många samtida paralleller i byggnadskick till Hamnedahuset på Jylland och Fyn (Ethelberg 2003, 222ff, Franck Bican 2014, s.49). I dessa områden har husen från yngre romersk järnålder och tidig folkvandringstid raka långväggar, runda gavlar och ibland jämn stolpsättning och korta spann.

Husen från yngre romersk järnålder och folkvandringstid i Mellansverige ser däremot annorlunda ut. Dessa karaktäriseras av att de är underbalanserade, ofta har konvexa långsidesvägar och raka gavlar. Ofta finns utflyttade kraftiga gavelstolpar. Även raderna av stolphål efter de inre takbärande stolparna är ofta konvexa. Husen har ibland grupperad stolpsättning och är därför sektionsindelade (Göthberg 2000, s.48ff). Hustypen har på senare år påträffats i Skåne och på Själland (Aspeborg & Becker 2002; Franck Bican 2014). Även västerut i Halland ser husen från yngre järnåldern och folkvandringstid annorlunda ut än Hamnedahuset. Husen här har påfallande svängda långsidor, ofta grupperad stolpsättning och långa spann. Gavlarna är ofta raka, men undantag finns, t ex vid Skrea där ett stort hus hade rundade gavlar (Carlie 1999; Carlie 2014).

Magnus Artursson har i en studie av västskånska hus från samma tid delat in långhusen i fyra olika storleksklasser: De små 10–20 m långa, de mellanstora 20–30 m, de stora 30–40 m och de mycket stora 40–50 m långa (Artursson 2005:104ff). Huset i Hamneda skulle således höra hemma i den nästa största gruppen.

Huslämningar i Kronobergs län

Förhistoriska hus har länge varit så gott som okända i Kronobergs län. Detta beror förmodligen på att man sent började använda sig av avbaning av större ytor vid arkeologiska undersökningar (Jönsson & Nylén 2006:66). Efter det att metoden börjat användas mer systematiskt så har flera hus påträffats i länet. Ungefär lika gamla hus som det i Hamneda har undersökts inom kv Boplatsen norr om Växjö. Där påträffades tre hus från romersk järnålder/folkvandringstid (Högrell & Skoglund 1996). Ett av husen var ett öst–västligt orienterat treskeppigt långhus. Det var minst 18×6,5 meter stort, men den västra delen var förstörd. Störningarna gjorde att endast fem stolphål

efter takbärande stolpar var bevarade i den södra stolpraden medan sex fanns kvar i den norra. Bockparen var placerade på regelbundna avstånd från varandra. Vägglinjen var väl bevarad i den norr men bara delvis bevarad i den södra delen samt i den västra gaveln. Dessutom fanns spår av mellanväggar. Det fanns ingen tydlig ingång och ingen härd. Huset daterades med ^{14}C -prover från två stolphål. Från den ena användes förkolnade sädeskorn från den andra en förkolnad örtstjälk till datering. De båda proverna gav en datering till romersk järnålder/folkvandringstid, 130–532 AD respektive 240–580 AD. Huruvida dateringarna är kalibrerade framgår inte av rapporten. Fynden från huset bestod av två bitar grovt magrad keramik samt en finare magrad mynningsbit påträffade i ett stolphål. Keramiken är inte möjlig att datera närmare än äldre järnålder (Högrell & Skoglund 1996). Huset ligger relativt nära i tid till huset i Hamneda, men det uppvisar flera skillnader i konstruktionen. Dels var avståndet mellan bockparen betydligt kortare och även bockbredden var mindre. Ytterligare ett hus på samma boplatz kan ha varit samtida med huset i Hamneda. Detta var minst $14 \times 4,5$ meter stort och bestod av fyra bockpar, huset var orienterat öst – väst. Den södra raden takbärare var något ojämn och avståndet mellan bockparen låg mellan 3,4 och 4,4 meter. Bockbredden var ca 2,0 meter, vilket gör att huset beträffande den inre stolpsättningen liknar Hamnedahuset. Tyvärr saknades spår av väggar. Huset låg nära schaktkanten och med tanke på det långa avståndet mellan bockparen bedömdes det inte som omöjligt att huset fortsatt utanför undersökningsytan. Inga ^{14}C -dateringar gjordes i huset, men fynd av hårt bränd, närmast svart keramik med glättad yta gjordes i en anläggning strax söder om huset. Keramiken daterades till romersk järnålder–folkvandringstid (Högrell & Skoglund 1996:35). Ett annat mindre hus på platsen, ^{14}C -daterades till 90 BC–316 AD (Högrell & Skoglund 1996:19ff).

Under 2001 undersöktes en annan större boplatz i närheten av Växjö, kv Seglaren. Vid undersökningen påträffades totalt 13 långhus, varav tre daterades till romersk järnålder (Åstrand 2004:112ff). Husen låg främst på en höjd, ett för småländska vidkommanden typiskt topografiskt boplatzläge (Åstrand 2004: 102). Ett av husen, A2, kan ha varit samtida med huset i Hamneda. Det hade raka väggar och rundade gavlar och med en balanserad eller något underbalanserad konstruktion. Huset var 16 m långt och hade fem takbärande bockpar. Mellan det andra och det tredje bockparet fanns ett brett utrymme med dubbelt avstånd mellan bockparen. Bockbredden i hus A2 var 2,5–2,9 meter och spannlängden 1,9–2,5 meter. Kol från två stolphål i huset daterades till 80–340 respektive 250–540 e.Kr, kalibrerat värde med 2 sigmas noggrannhet (Åstrand 2004:96). Den yttre formen på huset liknar till viss del huset i Hamneda. De inre konstruktionerna skiljer sig dock åt. Huset i Hamneda hade en smalare bockbredd och längre spann.

Ytterligare en större boplatz med hus, invid universitetet i Växjös södra delar, förtjänar ett omnämnande sammanhanget (Jönsson & Nylén 2006: 3ff). Ett skede på platsen daterades till romersk järnålder/tidig folkvandringstid och utgjordes av två mindre tvåskeppiga konstruktioner som antingen utgjort mindre bostadshus, uthus eller skjul. Till denna fas hörde också en brandgrav. Fasen tolkades som en inledning till det huvudsakliga bebyggelseskedet. Bosättnings tyngdpunkt låg i folkvandringstid/vendeltid. Boplatzen antas ha upp-

hört under den senare delen av vendeltid (Jönsson & Nylén 2006:59f). Bebyggelsen bestod av totalt sex hus. Fyra av husen har tolkats som långhus med bostadsfunktion och eventuellt fähusdel, de andra två har tolkats som uthus eller hus för speciella verksamheter. Även härdar och blästerungar daterades till denna fas.

Bostadshusen var mellan 12–18,5 meter långa och mellan 3–8,5 meter breda. Både bredden och längden på flera av husen kan dock ha varit större eftersom gavlar till största delen saknades. De riktigt långa husen, med en längd mellan 35 och 50 m saknades, hus som brukar tolkas som tecken på ökad social stratifiering i samhället. Enligt författarna skulle detta kunna betyda att den sociala stratifieringen inte var lika markant i Kronobergs län, eller att stratifieringen inte tog samma fysiska uttryck i gårdsstorleken. De menar också att det kan beror på att dessa platser ännu inte påträffats i länet samt att husens längd i många fall har varit svåra att avgöra (Jönsson & Nylén 2006:71f). Dateringen av husen under den primära bebyggelsefasen ligger inom perioden 400–600 e.Kr. vilket sammanfaller med dateringarna från Hamnedahuset. Detta är dock betydligt längre och således av den storlek av hus som hittills saknas i Växjötrakten.

De flesta av de hus och boplatser som påträffats i Kronobergs län ligger i Växjötrakten, vilket troligen kan förklaras med att exploateringstrycket varit störst där. Inom ramen för Hamnedaprojektet i samband med utbyggnaden av E4an, undersöktes dock bland annat en boplatz daterad till förromersk järnålder–vendeltid (RAÄ 66, Hamneda). Boplatzen ligger cirka 9 km norr om det aktuella Hamnedahuset. Inom boplatzområdet påträffades en gårdsanläggning med långhus, härdar och gropar. Gården daterades till romersk järnålder–folkvandringstid. Gården omfattade ca 750 m² och omgärdades av fyra röjningsrösen. Den bestod av två långhus. Hus I var en treskeppig byggnad, ca 9x5,5 meter stor och orienterad i öst–västlig riktning. Hus II var orienterat i samma riktning. Även det var treskeppigt och mätte ca 10x6 meter. Husen var till utformningen mycket lika, bockbredden var mellan knappt 2 och 2,5 meter. Bockaståndet låg mellan 2 till 3 meter. Hasselnötsskal från stolphål i Hus I daterades till 220–550 e.Kr, Kalibrerat värde med 2 Sigmas noggrannhet. Ett hasselnötsskal från ett stolphål i Hus II daterades till 60–400 e.Kr, Kalibrerat värde med 2 Sigmas noggrannhet. De båda husen överlappade varandra och kan således inte vara samtida även om dateringarna antyder att de ligger nära varandra tidsmässigt. Utöver husen framkom härdar, härdgropar, härdgropssystem och lager (Cronberg m.fl. 2000). Husen på Hamneda 66 skulle således kunna vara samtida med det aktuella huset. Bockbredden i husen var liknande den i det aktuella stora huset, även bockavstånden kan sägas vara likartade trots den stora skillnaden i längd husen emellan. Eftersom inga väggstolpar påträffades så går det inte att avgöra om det har haft fler likheter i utformning husen emellan.

Huset i dess arkeologiska kontext

Hamneda ligger i Finnveden. Redan på 500-talet omnämns innevägnarna här av Jordanes, då som *finnaithæ* (Brink 1998:314). Finnveden tycks under järnåldern ha varit en viktig region, ett tidigt land, framför allt om man ser till antalet gravar från yngre järnålder. Antalet

gravfält från järnåldern i Finnveden uppgår till 465 och antalet gravar beräknas till runt 7000 (Hansson 1998:55f). Även vad det gäller vapengravar och vapenfynd är Finnveden väl representerat. Av de sjutiosex vapengravar som är kända från Småland kommer sextiotre från Finnveden, vilket till viss del kan bero på att fler gravar undersökts där än i de övriga delarna av Småland (Hansson 2001:131).

Under yngre romersk järnålder finns tecken som tyder på en etablering av en ny elit och kolonisering av det småländska höglandet. Majoriteten av de förhistoriska guldfynden i länet härrör från yngre romersk järnålder och folkvandringstid. Fynd av en ormhuvudsring från Ekeryd i Byarums socken kan enligt Påvel Nicklasson tyda på att den lokala aristokratin har haft kopplingar till den ledande eliten i Norden. Han menar att norra Finnveden har varit en centralbygd redan under yngre romersk järnålder. I området finns det ett stort antal gravfält med främst stengravar och stensättningar. Socken Byarum är ett av de gravtätaste områdena i hela Sverige. Andra speciella fynd från området är ett sköldhandtag från Hokadal i Svennarums socken samt skölddelar och en svärdremsbygel av brons från Ljungbytrakten (Nicklasson 2005: 95ff).

Under yngre järnålder förflyttas bebyggelsens centrum söderut till området kring Bolmen där höggravfält, som dateras till yngre järnålder dominerar (Nicklasson 2005: 101ff).

Från ¹⁴C-dateringar av röjningsrösen samt pollendiagram från området har det konstaterats att det sker en agrar expansion i Hamnedatrakten från och med romersk järnålder. Framför allt är yngre romersk järnålder och folkvandringstid är väl företrädda bland dateringarna (Lagerås 2000:179ff). Efter 500 e.Kr. minskar antalet dateringar kraftigt. Detta kan sättas i samband med en befolkningsnedgång, möjligen kopplat till klimatförsämringar i samband med vulkanutbrott vid mitten av 500-talet (Lagerås 2013; Büntgen mfl 2016).

Vid Hamneda korsars flera kommunikationsleder. Lagan fungerade sedan forntiden som en viktig kommunikationsled, precis som den landsväg som följde åns lopp (Hansson 2012:192). Detta måste ses som en viktig aspekt för att förstå huset och bygdens blomstring under yngre romersk järnålder och folkvandringstid.

Huset i Hamneda är det längsta långhus från järnåldern som påträffats i Småland. Gårdar med sådana stora hus ses ofta som tecken på en ökad stratifiering i samhället och framväxandet av en elit och ett av deras sätt att manifesteras sin status. Några fynd eller andra tecken på att det skulle röra sig om en högstatusgård påträffades inte. Undersökningsområdet var dock ytterst begränsat. Gården etablering bör ses i ljuset av den expansion i området som sker under yngre romersk järnålder och tidig folkvandringstid. Förmodligen kan gårdens övergivande också sättas i samband med den befolkningsminskning som senare skedde, kanske till följd av den klimatförsämring som följde på flera efter varandra följande vulkanutbrott, 536 e.Kr, 540 e.Kr och 547 e.Kr (Büntgen mfl 2016). Befolkningsminskningen och övergivandet av gårdar kan ha haft flera orsaker, t ex ekonomisk kris till följd av Västroms nedgång och fall (jfr Herschend 2009). Nya undersökningar i området kan kanske bringa klarhet i detta. Den rika fornlämningsmiljön i området talar för att flera och förmodligen också enstaka större gårdar från samma tidsperiod fanns i området.

Referenser

- Artursson, M. 2005. Böndernas hus. I: Carlie, A. (red.). *Järnålder vid Öresund. Band 1. Specialstudier och syntes*. Skånska spår – arkeologi längs Väst kustbanan. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Syd. Lund. Sid. 76–162.
- Aspeborg, H., N. Becker, 2002. Arkeologisk förundersökning. En storgård i Påarp. Skåne, Välluv socken, Påarp 1:12, RAÄ 22 & RAÄ 43. Riksantikvarieämbetet UV Syd, Dokumentation av fältarbetsfasen 2002:2.
- Björhem, N. & Magnusson Staaf, B. 2006. *Långhuslandskapet: en studie av bebyggelse och samhälle från stenålder till järnålder*. Mamöfynd nr 8. Malmö Kulturmiljö.
- Brink, S. 1998. Land, bygd, distrikt och centralort i Sydsverige. Några bebyggelsehistoriska nedslag. I: Larsson, L & Hårdh, B. (Red.). *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern*. Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Lund. Sid. 297–326.
- Büntgen, U. Myglan, V. S. Charpentier Ljungqvist, F., McCormick, M. Di Cosmo, N. Sigl, M. Jungclaus, J. Wagner, S. Krusic, P. J. Esper, J. Kaplan, J. O. de Vaan, M. A. Lutherbacher, J. Wacker, L. Tegel, W. & Kirdyanov, A.V. 2016. Cooling and the societal change during the Late Antique Little Ice Age from 536 to around 660 AD. Nature Geoscience. Letters published online 8 February 2016. DOI:10.1038/NGEO 2652. <http://www.nature.com/ngeo/journal/vaop/ncurrent/full/ngeo2652.html>.
- Carlie, L. 1999. *Bebyggelsens mångfald. En studie av södra Hallands järnåldersgårdar baserad på arkeologiska och historiska källor*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 29. Lund.
- Carlie, L. 2014. *Kårarp och grannarna – förändringar i järnåldersbebyggelsen kring dagens Halmstad*. Utskrift 14. Kulturmiljö Halland.
- Cronberg, C. 2000. Järnåldersgården och gården. Röseområdenas boplatser och rumsliga organisation. I: Lagerås, P. (Red.). *Arkeologi och paleoekologi sydvästra Småland – tio artiklar från Hamnedaprojektet*. Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Skrifter 34. Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Sid. 145–165.
- Ethelberg, P. 2003. Gården og landsbyen i jernalder og vikingetid (500 f.Kr. – 1050 e.Kr.). In: Ethelberg et al. (eds). *Det søderjyske landbruks historie: Jernalder, vikingetid og middelalder*. Historisk samfund for Søderjylland. Skrifter 82. Haderslev. Sid. 123–374.
- Franck Bican, J. 2014. Bulbrogård och Runsa. I: Michael Olausson (Red). *Runsa Borg: Representative Life on a Migration Period Hilltop Site – a Scandinavian Perspective*. Tallinn. s. 43–63.
- Göthberg, H. 2000. *Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid*. Occasional Papers in Archaeology 25. Uppsala.
- Hansson, M. 1998. Graves, Grave-Fields and Burial Customs –Variations as Theme. A Discussion of Late Iron Age Grave-Fields in the inland of Småland. *LAR*.
- Hansson, M. 2001. *Huvudgårdar och herravälden. En studie av småländsk medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 25. Stockholm.

- Hansson, M. 2012. Fortgående straffdom. *Fornvännen* 107/3, sid. 189–202.
- Herschend, F. 1989. Changing houses. Early medieval house types in Sweden 500 to 1100 A.D. *Tor* Vol 22. Sid. 79–104.
- Högrell, L. & Skoglund, P. 1996. Boplatsen i Kv. Boplatsen. En småländsk boplats från bronsålder och äldre järnålder. Hovshaga, Växjö socken. *Smålands museum rapport* 1996:8.
- Jönsson, Å & Nylén, A. 2006. Särskild arkeologisk undersökning. Kvarteret Prefekten – En boplats från folkvandringstid och vendeltid. *Smålands museum rapport* 2006:18.
- Kronberg, O. 2015. Arkeologisk förundersökning 2012. Arkeologisk förundersökning för Sydvästlänken i Kronoberg. Småland, Kronobergs län, Ljungby kommun, Berga och Hamneda socken, fornlämning Berga 341, 342, Hamneda 338 och 24040. *Statens Historiska Museer, Arkeologiska Uppdragsverksamheten Rapport* 2015:10.
- Lagerås, P. 2000. Järnålders odlingsystem och landskapets långsiktiga förändring – Hamnedas röjningsröseområden i ett paleoekologiskt perspektiv. I: Lagerås, P. (Red.). *Arkeologi och paleoekologi sydvästra Småland – tio artiklar från Hamnedaprojektet*. Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Skrifter 34. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Lagerås, P. 2013. Agrara fluktuationer och befolkningsutveckling på sydsvenska höglandet tolkad utifrån röjningsrösen. *Fornvännen* 108/4. Sid. 264–277.
- Lagerås, P. 2015. Regional variation i jordbrukas- och bebyggelseutvecklingen på sydsvenska höglandet. I: Engman, F. Lorenzon, M. & Vestbö Franzén, Å. Agrarlämningar i det nutida samhället. Vad har gjorts och hur går vi vidare med undersökningar, värderingar och handläggning av agrara lämningar? Rapport från seminariet i Jönköping 17–18 april 2013. Jönköpings Läns Museum. Arkeologisk Skriftserie. JASS:5. Jönköping.
- Nicklasson, P. 2005. *En vit fläck på kartan – Norra Småland under bronsålder och järnålder*. Acta Archaeologica Lundensis Series in 8° No 50. Lund.
- Åstrand, J. 2004. Tretton långhus och en begraving – arkeologi i Kv. Seglaren. *Smålands museum rapport* 2004:11.

